

Reprezentacija protestantov (»luterancev«) v zgodovinskih tekstih Ivana Tavčarja

Med zgodovino, fikcijo in ideologijo

ALENKA JENSTERLE DOLEŽAL

Karlova Univerza v Češki republiki, Filozofska fakulteta, Jana Palacha 2,
Praga 1, CZ 116 38 Praga, alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V prispevku analiziramo reprezentacijo protestantov v literarnem delu slovenskega realista Ivana Tavčarja (1851–1923). Osredinjamo se na triptih tekstov, napisanih v osemdesetih letih 19. stoletja, v katerih Tavčar tematizira podobe protestantov (»luterancev«) v času protireformacije (na koncu 16. in v prvi polovici 17. stoletja) na Slovenskem. Verske boje, ki so zavladali po obdobju reformacije na Slovenskem, je upodobil v noveli *Vita vitae meae* (1883), v noveli o Amandusu v sklopu okvirne povesti *V Zali (Ljubljanski zvon, 1884)* ter v romanu *Grajski pisar* (1889). Avtor v narativnem dogajanju upodobi zgodovinski spomin določenega geografskega prostora: Poljanske doline in Škofje Loke. Protestante označi kot verske nestrpnike, očrni pa tudi cerkvene oblastnike. Narativno zgodbo uokvirni v romantično shemo prepovedane ljubezni in usodne strasti med pripadnikoma različne vere.

The topic of the article is the representation of reformers in the literary work of the Slovenian realist writer Ivan Tavčar (1851–1923). In our interpretation, we focus on the triptych of three literary works, written in the eighties, in which he describes the period of recatolisation of the Slovene society. He depicted the images of reformists in the short story *Vita vitae meae* (1883), in the story about Amandus as part of the longer “framed story” *V Zali (In the Zala Valley, Ljubljanski zvon, 1884)* and in the novel *Grajski pisar* (The Castle Scribe, 1889). Tavčar interweaved the texts with historical memory of the specific area of his youth: Poljanska Valley and the town Škofja Loka. The reformists as well as the catholic priests are presented with stereotypical features: they are passionate believers but also intolerant people without any sense of humanity and compassion for the Other. The narrator underlines the story of the romantic love between a man and a woman with different religious beliefs.

Ključne besede: protestanti v slovenski literaturi, slovenska zgodovinska proza, delo Ivana Tavčarja, slovenska literatura v drugi polovici 19. stoletja, stereotipi v slovenski literaturi

Key words: Protestants in Slovenian literature, Slovenian historical prose, literary work of Ivan Tavčar, Slovenian literature in the second half of 19th Century, stereotypes in Slovenian literature

I.

V literaturi slovenskega naroda se je protestantizem kot travmatična in usodna tema pojavil skoraj istočasno kot na primer tema pokristjanjevanja in izgube suverenosti v 8. stoletju. Proces obujanja zgodovinskega spomina v literaturi je pripomogel k

oblikovanju slovenske narodne identitete v drugi polovici 19. stoletja. Literatura je opravljala funkcijo narodnega ozaveščanja in je v zgodovinskih tekstih kazala možnosti oblikovanja strategij nacionalnega preživetja.

Z zgodovinskimi temami je začel že France Prešeren (1800–1849) v romantiki. V *Krstu pri Savici* je tematiziral izgubo svobode in nasilno pokristjanjevanje slovenskih plemen v 8. stoletju. V osmem sonetu *Sonetnega venca* je poskušal obuditi velike zgodovinske teme slovenstva in je z grenkobo ugotovil, da so Slovenci bolj ali manj nezgodovinski narod brez velikih zgodovinskih dogodkov.¹ V drugi polovici 19. stoletja so avtorji najbolj pogosto uporabljali zgodovinsko snov v prozi. Dramatiki so črpali iz zgodovine tudi pri oblikovanju dramatičnega konflikta v prvih zgodovinskih tragedijah. Značilen primer je Jurčičeva tragedija *Tugomer* kot drama strastnega, čustveno razviharjenega posameznika v usodnem času pokristjanjevanja, ki jo je Fran Levstik spremenil v politično alegorijo. Prav Levstikova predelava leta 1876 tudi razkriva dejstvo, da so slovenski avtorji v tem obdobju zelo radi zgodovinsko snov razumeli alegorično in črno-belo: kot primer spolitizirane, napete situacije med mladoslovenci in staroslovenci svojega časa in na drugi strani bipolarno kot dramatični boj med slovenstvom in nemštvom v obdobju ogroženosti.

Umetniki so podzavestno bili pričevalci lastnega časa in tudi družbeno političnega diskurza nekega obdobja. Kako strmo je rasla uporaba zgodovinske snovi v prozi v tem obdobju, nam v svoji monografiji *Slovenski zgodovinski roman* razkriva Miran Hladnik (2009). Obujanje zgodovinske zavesti v meščanski prozi in drami je bilo v tem obdobju nasploh značilno za literature v srednjeevropskem prostoru, posebno pa za male slovanske literature.

Josip Jurčič (1844–1881) je po vzoru zgodovinskih romanov angleškega romanopisca Walterja Scotta v povesti *Jurij Kozjak* (1864) pisal o vpadih Turkov in o nenavadnem uporniku *Ivanu Erazmu Tatenbachu* (1873). O bitki med katoliki in protestanti je leta 1883 prvi pisal Anton Koder (1851–1918) v romanu *Luteranci*, ki je izhajal najprej v *Kresu*. Skoraj istočasno je tema navdušila Ivana Tavčarja (1851–1923), pomembno literarno postavbo, po smrti Jurčiča najpomembnejšega prozaika, ki je na koncu 19. in na začetku 20. stoletja poleg Janka Kersnika (1852–1897) oblikoval kanon zgodovinskega romana, povesti in novele. Konfliktno in travmatično poglavje protireformacije v slovenski zgodovini mu je v osemdesetih letih pomenilo ne glavno, gotovo pa hvaležno snov. Upodobil jo je v treh tekstih: v noveli *Vita vitae meae* (1883), v noveli o Amandusu iz sklopa okvirne povesti *V Zali (Ljubljanski zvon, 1884)* ter v romanu *Grajski pisar* (1889), snovi pa se je dotaknil tudi v romanu *Visoška kronika (Ljubljanski zvon, 1919)*.²

¹ Glej originalni citat: France Prešeren, *Sonetni venec*: »Viharjev jeznih mrzle domačije / bile pokrajine naše so, kar, Samo, / tvoj duh je zgubil, kar nad tvojo jamo / pozabljeno od vnukov, veter brije. // Obložile očetov razprtije / S Pipinovim so jarmom sužno ramo; / od tod samo krvavi punt poznamo, / boj Vitovca in ropanje Turčije.« (Prešeren 1949: 49).

² V *Visoški kroniki* Tavčar obdeluje obdobje v 17. stoletju po tridesetletni vojni. Protestantizem ima svojo vlogo v razporeditvi junakov, v njihovi motivaciji in sploh v mreži zgodbe. Kompozicija v retrospektivni zasnovi nosi romantično, dramatično tančico skrivnosti. Polikarp Kalan je zagrizen protestant, ki to skriva. V retrospektivni predzgodbi izvemo, da je sodeloval v tridesetletni vojni. Polikarpov protestantizem je del njegovega temnega

Ivan Tavčar je oblikoval zgodovinsko zavest in politično mišljenje v okviru politične kariere. Tudi v njegovi reprezentaciji zgodovinske snovi zaznamo bipolarizacijo med pozitivnim slovenstvom in ogrožajočim nemštvom, problem, ki je mučil slovenske politike v tem obdobju. Njegova pot politika in enega od ključnih voditeljev slovenskega naroda je šla od osemdesetih let strmo navzgor. Politično prepričanje – kot razkriva Igor Grdina v svoji študiji – si je izoblikoval že v dunajskem obdobju:

Vpliv dunajskega okolja, ki so mu med letoma 1867 in 1879 odločilni pečat vtisnili ustavotvorni nemški svobodomisleci, ki je bil zelo pomemben tudi za Tavčarjev vrednostni sistem. /.../ Poleg antike in renesanse je bil Tavčarju blizu patetični historicizem, ki je s Hansom Makartom tedaj triumfiral v glavnem mestu podunajske podonavske monarhije. (Grdina 2015: 24)

V tem kontekstu se je v njem oblikovala tudi slovenska politična misel klasičnega liberalizma, v katerih je vse življenje razmišljal o ideji slovenstva, principu svobode posameznika in tudi odnosu do nemštva. Refleksija o preteklih zgodovinskih obdobjih in tudi o aktualnem dogajanju na slovenski politični sceni je vključevala tudi premislek o vlogi cerkve in katolištva, literarizacijo slovenske zgodovine so barvala aktualna politična prepričanja.

II.

V zgodovinski noveli *Janez Sonce* (1885/1886) Tavčar prikazuje dogajanje na Slovenskem iz obdobja po protestantizmu. Nekatere osebe se spominjajo protestantizma. Revni študent Vid označi Primoža Trubarja, ki naj bi deloval tudi na turjaškem gradu, kot krivoverca in hudičevega služabnika:

Pravijo, da se je tu skrival Primus Truberus, ki je bil največji krivi prerok, kar ga je po Karnioliji trosilo lažno vero meniha Martina, ki se sedaj že davno peče v peklenskem ognju! Tu gori se je skrival Primus Truberus in prikazoval se mu je sam satan in skupno sta kovala tiste grozne knjige, ki so jih potem častiti očetje sežigali na ljubljanskem trgu in ki do bile tako hudobne, da niso hotele prej goret, da jih niso polili s smolo! (Tavčar 1885: 127)

Avtor v govoru stranske osebe preteklo zgodovinsko dejanje enoznačno moralno obsodi. Že iz tega odlomka lahko sklepamo, da Tavčarjeva reprezentacija protestantov (luterancev) in s tem povezana slika protireformacije nikakor ne bosta enoznačni, luteranci so v njegovih očeh verski fanatiki. Negativni pogled na protestante se v poznejših delih omili in humanizira.

Ivan Tavčar v vseh navedenih zgodovinskih tekstih zajema snov iz Visokega, rodne vasi Poljane, Škofje Loke in Poljanske doline: iz lastnega, avtobiografskega prostora, v katerem poizkuša rekonstruirati zgodovinski spomin.³ Zanima ga spo-

psihološkega profila, ki ga obremenjujejo občutki krivde zaradi zločina iz preteklosti. Zaznamuje ga tudi patriarhalna strogost, ki se sprevrže celo v nasilje nad otroki. Očetova mračna osebnost vpliva tudi na usodo obeh sinov: Izidorja in Jurija.

³ Ivan Tavčar se je rodil v majhni vasi Poljane, leta 1893 – že kot ljubljanski meščan – je kupil dvorec Visoko. S to gesto je tudi pokazal romantično navdušenost nad kraji otroštva. Za roman *Visoška kronika* je v družinskih zapisih študiral kroniko rodu. Pokrajinsko določeno

min prostora, ki ga je poznal in s katerim se je identificiral v mladosti in v katerega se je kasneje nostalgичno vračal iz mesta. Iz zgodovinskega konteksta vemo, da je bilo področje dlje časa podvrženo vplivu protestantov, saj so bili prav tu kmetje neposredno pod oblastjo brižinskih škofov⁴ in so zato prehajali v protestantizem bolj množično, pa tudi protestanti so dlje delovali med ljudmi. Latentna podzavest o tem obdobju, ki je morda še živela v skupnosti, je lahko vplivala na njegovo odločitev o izbiri zgodovinske snovi. Zanj je snov pomenila romantično vrnitev v avtobiografski prostor, nabit tako z osebnimi kot tudi z zgodovinskimi kodi. Zgodovinske podrobnosti je Tavčar sistematično preučeval po raznih zgodovinskih virih.

Jože Pogačnik njegov narativni postopek poimenuje kot »zavzetost za rodno pokrajino« in »dviganje zgodovinske preteklosti«. »Obe lastnosti /.../ se bosta kasneje osamosvojili in postali poglavitna ustvarjalna smer Tavčarjevega pripovedništva.« (Pogačnik 1998: 344) Ivan Tavčar v tekstih oblikuje triptih protireformacijskega dogajanja in tako poizkuša rekonstruirati preteklost. Avtor je spreten pripovedovalec, ki mojstrsko obvlada narativne postopke in metode: zanima ga predvsem zgodba. Izhaja iz klasičnega razumevanja psihologije človeka in njegovega mesta v družbi, znanega iz realizma: človek je del večjega dogajanja v družbi, zanima ga predvsem njegova akcija,⁵ ki vpliva na razplet dogajanja. V opisih in razpletu dogajanja se že dotika tudi njegovega notranjega življenja in doživljanja, junak samo počasi postaja avtonomen, samostojen subjekt. Pomembno vlogo v razpletu dogajanja igrajo čustva (posebno ljubezen), ne samo versko in politično prepričanje. Tavčar delno ostaja romantik: pomembno mesto v razpletu dogajanja dobivajo usodne strasti in tudi naključja. Iracionalna usoda vodi v pesimističen zaključek dogajanja: v absolutno zmago smrti.

V analiziranih tekstih se Tavčar osredinja na čas protireformacije, ko so (katoliki) – ali kot jih on imenuje – privrženci papeža – (papisti) hoteli očistiti slovensko ozemlje od luterancev – privržencev Lutra (protestantov), saj je bilo luteransko gibanje še vedno nenavadno živo med kmečkim prebivalstvom v Poljanski dolini.

Ivan Tavčar je izkušen pripovedovalec, ki v klasični kompoziciji zgodbe in v prepričljivih slikah lahko pripelje vzročno posledično dogajanje do konca. V vseh treh tekstih se srečamo z določenim razvojem oblikovanja kompozicije, pa tudi pripovedovalske strategije – kar lahko zasledujemo od prvega teksta *Vita vitea meae*, kjer so napetosti še neenakomerno porazdeljene in imamo v zgodbi več nesimetričnih pripovednih niti z različnimi poudarki, pa do *Grajskega pisarja*, ki že vsebuje sklenjeno, skrbno izdelano zgradbo.

V pripovedni kompoziciji posebno pozornost posveti začetku in koncu zgodbe. Na teh izpostavljenih mestih poizkuša bralca prepričati o verodostojnosti dogajanja.

Pripoved v prvi noveli *V Zali* začnjenja z vrinjeno zgodbo o brižinskem kanoniku Comesu Amandusu, ki se po spletu naključij znajde v leglu protestantizma. Avtor

vaškega okolja in narave je povezoval z skrivnostjo in romantiko – opozicijo med prozaičnim življenjem v mestu in romantiko vasi je še posebno poudaril v romanu *Cvetje v jeseni*.

⁴ Brižinski škofje iz Bavarske so bili od leta 973 do 1803 lastniki mesta in okolice.

⁵ V ozadju Tavčarjevega literarnega prepričanja slutimo za tedanje slovensko literarno srenjo tako pomembna Levstikova navodila iz *Popotovanja z Litije do Čateža* (1858): junaka naj označujejo njegova dejanja.

na začetku časovno in geografsko označi narativni začetek in pri tem poleg fiktivnih omenja tudi zgodovinske osebe, tako da pri bralcu podkrepi verodostojnost dogajanja. Z izbiro besed pisatelj nakaže, da je moralno na strani katoliške cerkve:

Bilo je takrat, ko je škof Hren – slava njegovemu spominu – zatiral krivoverce v deželi in izgnal iz nje luteranske predikante. (Tavčar 1884: 1)

Podobno tudi na začetku zgodbe *Vita vitae mea* zaznamuje čas in prostor dogajanja s konkretnimi oznakami:

Hladnega in meglenega jesenskega jutra v letu 1587 je zapuščal bleščeč sprevod loško mesto, tedaj posestvo bavarskih brižinskih škofov, ter je med pokanjem grajskih topov in med donenjem zvonov krenil po dolini ob Poljanščici. (Tavčar 1883: 1)

V *Grajskem pisarju* prvoosebni pripovedovalec še bolj podrobno označi čas, prostor, zgodovinske okoliščine in tudi osebe, ki so tako fiktivne kot tudi zgodovinsko preverljive. Tu nakaže tudi pomenski premik v zasnovi dogajanja in v pogledu na človeško eksistenco: za Jošta Tolmajnarja je poglobitno vprašanje ljubezni in iskanja ljubezenske partnerice, šele potem pripadnost veri.

Anno domini MDLXXXV (1585). V imenu boga očeta, sina in svetega duha! Te dni sem jaz, Jošt Tolmajnar, po božji milosti in po milosti visokorodnega gospoda, gospoda Ruprehta, škofa Freisinškega, grofa v Palaciji /.../ grajski pisar ravno tu na Visokem, sklenil, da si snubim čislano devico za ženo in za zakon, sklonjen po zapovedih naše svete matere katoliške cerkve. (Tavčar 1889: 1)

Prav v tem delu je Tavčar tudi že bolj umetniško prepričljiv kot v predhodnih delih, kar doseže prav z zgodovinsko obarvanim diskurzom: arhaičen jezik pripovedovalca v dikciji in v izbiri besed dodatno ustvarja avtentično zgodovinsko atmosfero.⁶ V začetnem odlomku tudi zaslutimo značaj protagonista: pokornega in religioznega podanika, ki se točno zaveda mesta pisarja v socialnem sistemu in v politični strukturi nekega časa (kar sugerira tudi funkcijsko označen naslov romana). Že na začetku zaslutimo, da bo junak sam kriv za svojo tragično usodo, ki jo sproži tudi s svojimi značajskimi lastnostmi: s slepim čustvovanjem in s pretiranim podrejanjem avtoritetam.⁷

III.

V prvi noveli *Vita vitae meae* (1883), ki jo avtor poimenuje kot »zgodovinsko podobo«, Tavčar prikazuje boje med protestanti in katoliki še posebno usodno in tragično, saj se verski razkol zgodi v družini. Pri rekonstrukciji zgodovinskega dogajanja je izhajal iz različnih virov: Slodnjak (1968: 353, opomba št. 296) trdi, da je poleg Valvasorja in II. dela Dimitzove Zgodovine Kranjske (*Geschichte Krains*: Ljubljana 1875) verjetno imel v rokah tudi Elzejev spis *Paul Wiener* (1882), o katerem je izčrpno poročal Levec v prvi številki *Ljubljanskega Zvona*. Ob istem času

⁶ Arhaičen jezik bo Tavčar še bolj razvil v *Visoški kroniki*.

⁷ Njegov značaj že spominja na Izidorja Khalana iz *Visoške kronike*; lahko celo predpostavljamo, da je Jošt Tolmajnar njegova prva literarna prapodoba.

je izhajal tudi Kodrov roman o luterancih v *Kresu*, ki je Tavčarja lahko inspiriral pri izbiri snovi.

»Življenje mojega življenja« (Vita vitae meae) za osebe ni samo biblija, ampak – kot se izkaže na koncu – pretirano religiozno prepričanje, ki vodi v nasilno smrt. V razpletu se skriva skoraj baročno prepričanje o končnem zmagooslavju smrti v človekovi pojavnosti: življenje življenja je smrt, ki je upodobljena kot vrhunec življenja.

Tako katoliki kot protestanti so naslikani kot verski nestrpnosti. Surovo dosledni in enostransko strastni brez pomisleka pokončajo nasprotnika. Poudarek je na dogajanju v skupnosti, a avtor kljub temu posamezne osebe psihološko in moralno označi in jim nameni točno določeno funkcijo v napeti pripovedi. Osebe spominjajo na nemočne lutke na odru dogajanja. Konflikt se gradi na družinskem razkolu, kar poudarja tragičnost zgodbe: mlajši brat Carolus Cosemus (Karol Kosem) je predan služabnik katoliške vere in varovanec škofa Joannesa, starejši Jurij (Georgos Cosemus) pa goreč predikant in pridigar. Samo ti dve osebi sta v razvoju tudi najbolj plastično prikazani: po izpadu verske gorečnosti se šele naknadno prebudijo bratovska čustva. Za katolike so protestanti »satanovi nasledniki, izročeni peklenskemu ognju; krivi preroki; odpadli menihi po ženskah hlepeči, ki posedujejo histerični žolč; in celo cvinglijanski prašiči.« Tudi druga stran za oznako nasprotnika izbira podobne besede.

Prvi dramatični vrh pripovedi se razplete ob srečanju dveh bratov, ko starejši Jurij skoraj pokonča mlajšega brata. Glavnega junaka Karola Kosma, ki po bratovi rani okreva, čaka smrt zaradi predanosti katoliški veri, saj ne more sprejeti dejstva, da je bila njegova mati luteranka. Ironija usode je, da je to samo laž, ki jo v napeti situaciji, ki jo povzroči poplava apokaliptičnih razsežnosti, Karolu namerno izreče stari protestant Čude, da bi se mu maščeval, ker je spreobrnil njegovo hčerko v krščansko vero. Vesoljni potop korespondira z močjo usode in že dobiva metaforičen značaj.

Zgodovinska podoba je polna nasilja in socialnih napetosti, ki se izražajo celo v najbolj intimnih razmerjih. (Oče in sestra molita in prosita boga, naj sina in brata Jurija pokonča kot odpadnika). Za dramatično sliko dogajanja z pogostimi preobrti je značilna skrbna rekonstrukcija zgodovinskega konteksta. Kompozicija je ponekod še neenotna, posamezne slike pa se spreminjajo v nazorne podobe mračnjastva in verske nestrpnosti.

Najbolj prepričljivo je Ivan Tavčar tematiziral zunanje in notranje boje ljudi dveh verskih identitet v noveli o kanoniku Comesu Amandu in obdobju protireformacije, ki je vključena v sklop cikla *V Zali (Ljubljanski zvon, 1884)*. Avtor je vkomponiral štiri pripovedi v okvir daljšega uvoda in kratkega epiloga, okvirna zgodba je pripoved o lovu na divjega petelina v času paritve, ko ta izgubi razsodnost. Tovrstni motiv skriva osnovno misel cikla: ljubezen nam je vsem v pogubo, tako ljudem kot živalim. Kaplan Andrej in trije lovci sredi pomladnih žirovskih gozdov si pripovedujejo zgodbe o tem. Ironično je, da je prvo zgodbo o usodnosti ljubezenskih strasti avtor dal pripovedovati duhovniku.

Katoliškega kanonika Amanda, ki ga hudo rani medved na lovu, reši lepa luteranka Katarina in ga v odročni gorski vasi pozdravi. Ljubezenska strast, ki prevzame oba, se ne more uresničiti zaradi socialnih razlik, predvsem pa zaradi

druge vere. Tudi tu se izraža znano Tavčarjevo romantično prepričanje, ljubezen je usodno, a tudi tragično gibalno človeškega življenja. Preprosta in dobrosrčna Katarina skrbi za ranjenega mladeniča in ta jo zasači, da bere Dalmatinovo *Biblijo*. Zgodba se zaplete zaradi nakane bratov in očeta, ki raje izpostavijo ranjenega mladeniča ledeni smrti, kot da bi mu dovolili, da jih izda. Ranjenega odnesejo na odprt prostor pred hišo in upajo, da bo zaradi tega umrl. Ranjenca usmiljene ženske spet odnesejo v hišo. V končni sceni Amandus pošlje po hlapce, saj se kljub nevarnosti in možni smrti odloči za vrnitev v dolino. Poti v dolino ne preživi.

Izhodiščna misel »ljubezen nam je vsem v pogubo« pogubi tudi Amanda, ki raje sprejme smrt, kot da bi si priznal, da je zaljubljen in hkrati tudi sprejel dejstvo, da je njegova izvoljenka druge vere. V viru zunanjega dogajanja tudi tu avtor oba protagonista psihološko označi. Splet erotike in nasilja se spet sklene s smrtjo: ljubezenska združitev med pripadnikoma drugačne vere ni možna.

Avtor je v tem delu strpen humanist. Oba protagonista presežeta versko nestrpnost in se na koncu izkažeta kot dobrosrčni, humani osebi: Katarina ranjenega Amanda neguje in reši pred umiranjem v mrazu, kljub temu da ve, da je drugačne vere, Amandus pa na koncu ne izda nje in njene družine, čeprav ve, da so protestanti, ki so ga celo hoteli umoriti. Zaključek nosi mistične dimenzije: Amandus odhaja na poslednji pohod in »svoj zadnji lov« spravljivo. S pokoro sprejme božjo prisotnost in tudi lastno smrt v mističnem toposu znanega gorskega sveta pred vstopom v dolino.

V romanu *Grajski pisar* (1889), ki se dogaja leta 1635, je pripovedovalec združil več zgodb o bojih in nasilnih srečanjih med katoliki in protestanti. V snovi se je tudi tu oprl na Dimitzovo zgodovino, v kateri je našel veliko podatkov o raznih sektah na Slovenskem. Slodnjak navaja kot možen vpliv tudi novelo švicarskega pisatelja Konrada Ferdinanda Meyerja in njegove novele *Die Versuchung des Pescara* (Slodnjak 1968: 243). V zapletenem pripovednem postopku se menja prvoosebna pripoved grajskega pisarja Jošta Tolmajnarja s pripovedovanjem neosebne vsevednega pripovedovalca. Avtor v naracijo vključuje več zgodb. Glavni iracionalni moči dogajanja sta spet erotika in versko prepričanje. Družba je versko polarizirana. Ljubezenske zgodbe v ozadju verskih bojov se tudi tukaj končajo tragično: prav zaradi različne vere ljubezenske zveze niso možne, verska identiteta je zavezujoča in vodi v smrt.

Vaški kaplan po maši nahujška vraževerno ljudstvo in nekdo iz množice protestanta Jurija Knaflja kamenja. Ta zaradi rane umre. Protestantka Franca Dobnikar (iz katoliške družine) smrtno ranjenemu protestantskemu duhovniku edina nudi pomoč in po dogodku jo osramotijo pred celo srenjo. Pisar in zagrizen katolik Jošt Tolmajnar najprej hoče za ženo preprosto Franco Dobnikar, ki je na skrivnem protestantka, potem pa se zaljubi v plemkinjo in protestantko Agatho. Pripovedovalec razširja pripoved z grotesknimi slikami alternativnih vaških protestantskih sekt: štiftarjev in bičarjev.

Epska drama čustvenih zmešnjav in romantičnih strasti se zaradi zgodovinskih okoliščin konča tragično tudi za osebo v fokusu: zagrizen katolik Jošt Tolmajnar, zmeden od ljubezni, ki zaradi stanovske in tudi verske razlike ni možna – izkaže se, da je Agatha plemkinja in protestantka –, na koncu pade v prepad. Tudi tu sta glavni vzrok malih tragedij verska nestrpnost in nesprejemanje drugega.

Pripovedovalec verske konflikte tudi socialno in nacionalno označi. V razpletu dogajanja namreč razkrije, da so se preganjali samo slovenski kmečki protestanti tlačanskega porekla, nemški plemkinji – protestantki – sta deležni vse oskrbe in spoštovanja na loškem gradu. Plemkinji vzvišeno opazujeta mučenjem bednih in siromašnih protestantov, saj vesta, da sta nedotakljivi. Poudarjene so scene nasilja nad nemočnimi ujetniki, ki so označeni bolj kot drobni lopovi in prevaranti, ne pa kot pravi protestanti. Mučenje v ledeni vodi še bolj poudarja atmosfero socialne nepravčnosti in nasilja v temnem času. Socialno nepravčnost označuje tudi narodnostna struktura družbe: na eni strani so predstavljeni nemški višji stanovi, na drugi strani se nahaja potlačeno slovensko ljudstvo.

IV.

Ivan Tavčar je posegel po travmatični temi o protestantih iz obdobja protireformacije, saj je prav s to temo kot izkušen pripovedovalec plastično prikazal bratomorne boje in razcepljeno slovensko družbo na koncu 16. in v 17. stoletju, v katerem sta vladala sovraštvo in nasilje. Protestante prikazuje kot negativne verske fanatike, ki pozabljajo na druge ljudi in brez pomisleka žrtvujejo tudi svoje najbližje. V reprezentaciji vernikov ne prizanaša nobeni strani in tudi katolike negativno označi: cerkveni gospodje nasprotno hlepijo po bogastvu in moči in z vzvišenostjo in s prezirom trosijo zlo po svetu. Podobe drugega so vedno negativne in razkrivajo predsodke, ideje, politične in filozofske predstave, ki so vladale v Tavčarjevem obdobju.⁸ Razplet dogodkov je tragičen, zlo premaga humanost, strpnost ter ljubezen, dogodki se končajo s smrtjo junakov. Protestantizem in protireformacijsko gibanje avtor prikazuje kot mračen del slovenske zgodovine, v katerem je prevladovalo nasilje in je bil slovenski narod še posebno razdeljen.

Podoba dogajanja ni samo poskus zgodovinske freske, ampak je slika distopije: slika nižjo stopnjo družbe in kulture, saj v družbi vladata nasilje in brezpravje.

Ivan Tavčar je v svojem pisanju tudi v teh delih tipičen romantični realist. Rekonstrukcija zgodovinskih dogodkov je kompleksna, zapletena freska socialnega in zgodovinskega dogajanja v protireformacijskem času. Bolj shematičen je v prikazu notranjih vzgibov. Etična perspektiva se dopolnjuje z narodnostno, domače, dobro je slovensko, tuje je negativno – nemško. Romantičen je pogled na človeka in na ljubezen, ki jo zaznamuje neobvladljiva strast. Motivacija se povezuje s teorijo fatalistične usode. Janko Kos (1987: 131) v tem smislu govori o postromantični subjektivizaciji historičnega romana, povesti in novele pod vplivom Z. Stroma in C. F. Mayerja: saj je na delu prikaz subjekta, ki sredi izjemnih in posebnih historičnih okoliščin doživlja dramo /.../ človeškega bistva. Svojevrstni pesimizem v pogledu na človekova dejanja in njegovo usodo lahko odraža vpliv Schopenhauerjeve filozofije, ki jo je v tem obdobju med slovenske intelektualce širil Josip Stritar.

⁸ Daniel-Henri Pegeaux je o simbolni podobi drugega zapisal: »Imagologija se mora odpreti raziskavam različnih podob, ki tvorijo v nekem trenutku 'to' podobo o Tujem; raziskavam silnic, ki oblikujejo družbo, njen literarni sistem in socialni imaginarij /.../ Gre za mešanico čustev in idej, pri katerih je pomembno dojeti čustvene in ideološke resonance, logiko in neobrzdano podob« (Pegeaux 2002: 11).

V freski zgodovinskega dogajanja najdemo v ozadju alegorične dimenzije. Repräsentacija protireformacije in protestantov je v Tavčarjevi upodobitvi alegorija razcepljene politične scene v osemdesetih letih 19. stoletja. Vprašanje druge vere sicer v tem času ni bilo aktualno, bila pa je zelo aktualna katoliška miselnost. Konservativna stran katoliških intelektualcev je prav v tem obdobju kazala svojo moč tudi v literarnem dogajanju. V slovensko kulturo je izrazito nestrpno posegal Anton Mahnič. Simptomatičen in tragičen je bil njegov spor z Simonom Gregorčičem, ki se je na koncu osemdesetih let še stopnjeval.⁹ Katoliška nestrpnost in politična intoleranca sta lahko dobili svoj izraz prav v Tavčarjevih repräsentacijah verske nestrpnosti v preteklosti. Ne smemo pozabiti, da je prav Tavčar v distopiji – romanu *4000* kruto ošvrknil nestrpnost in prevladujočo moč katoliške cerkve. Avtor v delih tudi alegorično slika bipolarna razdeljenost na slovenstvo in nemštvo v okviru kategorij domačega in tujega.

Pri analizi lahko upoštevamo tudi semiotični pristop in lahko raziskujemo semantične in pragmatične kode in pri tem rekonstruiramo dodatne pomene (Scholes 1982: 51). Pri semiotični rekonstrukciji razkrijemo pogled modernega politika na prelomu 19. in 20. stoletja, ki je marsikatero zgodovinsko izkušnjo in nazor in tudi politično in filozofsko prepričanje s konca stoletja prenesel tudi v literarno refleksijo pozabljenega obdobja. Vemo, da je bil Ivan Tavčar znan pravnik, aktiven politik na strani liberalcev, dejaven v številnih društvih (v Dramatičnem društvu, Slovenski matici ...), urednik v *Slovenskem narodu*, lastnik *Slovana*, poslanec v avstrijskem parlamentu, ljubljanski župan in tudi velik borec za pravice slovenskega jezika v javnem življenju in v šolah (Černuta 2003: 9). Protestantizma in protestantov Ivan Tavčar ne jemlje kot pozitivnega obdobja v slovenski zgodovini in tudi nikjer ne opisuje njihovih humanističnih dosežkov v razvoju slovenske kulture, ne omenja, kaj so protestanti prinesli slovenski kulturi. Ne zanima ga niti verska in filozofska podstat protestantizma, sploh pa ne vrednost protestantizma za vznik slovenske kulture. V njegovi repräsentaciji se tako kažejo tipične nazorske predstave pomembnega politika, ki pa so gotovo bile pod vplivom intelektualnega razmišljanja lastnega obdobja. Vednost o kulturnem pomenu protestantizma postane del politične misli slovenstva veliko kasneje.

Repräsentacijo protestantizma pri Ivanu Tavčarju pogojno lahko primerjamo s podobnimi pojavi v srednjeevropski književnosti, na primer s podobami češke reformacije¹⁰ pri češkem pisatelju Aloisu Jirásku (1850–1930). Ta je velik del svojega opusa posvetil prav podobi husitizma od začetkov do konca svojega ustvarjanja: v romanih *Mezi proudy* (Med tokovi) I–III, 1887–1890, *Proti všem* (Proti vsem, 1893), *Bratrstvo* I–III (Bratstvo, 1900–1909). Najbolj se je približal Tavčarjevem

⁹ Slodnjak celo meni, da je Tavčar z novelo *Vita vitae meae* aludirал na Mahničev klerikalni napad na Gregorčiča (Slodnjak 1961: 353).

¹⁰ Primerjava je lahko samo pogojna, saj je imel protestantizem pri Čehih bistveno večjo zgodovinsko vlogo kot pri Slovencih. Medtem ko so na današnjem slovenskem ozemlju (tudi zaradi turške nevarnosti) Habsburžani nastopili z nasilno rekatolizacijo takoj, se je na češkem ozemlju to zgodilo šele po zlomu stanovskega odpora in po bitki na Beli gori: češka reformacija je tako trajala dve stoletji: slovenska nekaj več kot osemdesetih let. Češka reformacija je bila s husitizmom in Janom Husom kot izjemno postavo v tem gibanju tudi bolj masovni pojav.

obdobju rekatolicizacije v znanem romanu *Temno* (1913),¹¹ v katerem katoliško cerkev, posebno gibanje jezuitov, obsoja kot tisto, ki je prinašala nasilje in represijo v češko kulturo ...

Z upodabljanjem protestantov in protestantizma v književnosti so nadaljevali slovenski avtorji tudi kasneje v 20. stoletju: od Ivana Preglja z *Bogovcem Jernejem* vse do Draga Jančarja, ki je v svojem prvem odmevnem romanu *Galjot* zgodbo o Johanu Ottu prav tako umestil v temačno obdobje protireformacije.

LITERATURA

- Miran HLADNIK, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Založba Filozofske fakultete.
- Marja BORŠNIK, 1973: *Ivan Tavčar, leposlovni ustvarjalec*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Franček BOHANEK, 1985: *Ivan Tavčar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Tina ČERNUTA, 2003: *Kulturno-politični nazori Ivana Tavčarja*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.
- Igor GRDINA, 2015: Biografski portret Ivana Tavčarja. *Tavčarjev zbornik*. Ur. Igor Grdina. Ljubljana: Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU. 7–83.
- Janko KOS, 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Jože POGAČNIK, 1998: *Slovenska književnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenija.
- Daniel-Henri PEGEAUX, 2002: Uvod v imagologijo. *Podobe tujega v slovenski književnosti. Podobe Slovenije in Slovencev v tuji književnosti*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Založba Filozofske fakultete v Ljubljani. 9–21.
- Robert SCHOLES, 1982: *Semiotics and Interpretation*. New Haven and London: Yale University Press.
- Anton SLODNJAK, 1986: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 1961: *Realizem II, 1876–1895*. Ur. Lino Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.

PRIMARNA LITERATURA

- Ivan TAVČAR: *V Zali*. Elektronska izdaja. Omnibus Beseda. Ur. Franko Luin.
- : *Janez Solnce*. Elektronska izdaja. Omnibus Beseda. Ur. Franko Luin.
- : *Vita vitae meae*. Elektronska izdaja. Omnibus Beseda. Ur. Franko Luin.
- : *Grajski pisar*. Elektronska izdaja. Omnibus Beseda. Ur. Franko Luin.
- : *Visoška kronika*. Elektronska izdaja. Omnibus Beseda. Ur. Franko Luin.
- France PREŠEREN, 1947: *Poezije*. Ponatis. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Cankarjeva založba.

¹¹ Med prvo svetovno vojno je zrastle popularnost tega romana, saj je podoba nasilnih cerkvenih oblastnikov bralce v težkem obdobju spominjala na relativnost moči in oblasti, osnovani samo na nasilju.

REPRESENTATION OF PROTESTANTS IN HISTORICAL TEXTS BY IVAN TAVČAR

The topic of the article is the representation of reformation in the literary work of the Slovenian realist writer Ivan Tavčar (1851–1923), also a lawyer, and famous politician. He was one of the main figures in the Slovenian national-liberal political movement.

Historical prose appeared in Slovenian literature in the second half of 19th Century in the literary period between romanticism and realism. It was also connected with the formation of national identity in the time of national dependence. One of the first Slovenian authors, who used the new historical genre in his literary writing, was – apart from Josip Jurčič – Ivan Tavčar. He was interested in Slovenian history of the 17th Century. He was mainly interested in it as a period full of struggles and religious impatience, where the Protestants were still present and active among the people in the country as part of Slovene society. He depicted the period full of fear, unexpected historical changes, divisions in the society, which caused tragic misunderstandings and violence.

In our literary interpretations, we focus on three of his literary works from the eighties, in which he presented the reformers in the period of recatolisation of Slovene society at the end of the 16th and in the beginning of the 17th Century. He depicted the historical era in the short story *Vita vitae meae* (1883), in the short story about Amandus as part of the longer “framed story” *V Zali* (In the Zala Valley, *Ljubljanski zvon*, 1884) and in the novel *Grajski pisar* (The Castle Scribe, 1889). Tavčar described in the historical novels the so-called historical memory of the specific geographic area of Poljanska Valley and the town Škofja Loka. The reformers and believers in the new faith are confronted with catholic priests and all of them are shown as religiously intolerant people, without any sense of humanity, love and compassion for the Other. The narrative is later constructed with the romantic approach to the plot: tragic love and passion are the motivation for action. Fate causes the death of all heroes. In the writing, we find great descriptions of the action, dramatic situations, vivid and colourful images of the historical context, but also a quite distinguished psychology of the heroes.

In the picture of tragic struggle between people of two religions in a small society the author covers the intolerant view of the Other in the social and historical context. Tavčar was very stereotypical in presenting nationality as a category for constructing identity: the national is also the ethical; the Germans are depicted as the bad ones. We find political beliefs in the views of the narrator: Tavčar was a liberal politician with a critical view of the Catholic Church and catholic conservatives (Anton Mahnič), but also one of the great admirers of the Slovene national movement.

In the narrative, we can find some allegorical dimensions. The prejudices and stereotypes that we find in the literature show that he didn't believe in the importance of Protestants and the protestant movement and its cultural creditability. The picture of this historical period has its parallel in the intolerant atmosphere at the end of 19th Century in Slovenian society, which was divided due to Catholicism and different political opinions. The analysed literary texts offer a challenging model of intellectual engagement of the Slovenian writer I. Tavčar, who depicts his philosophy of time and history in the literary form.